

Qadimgi sharq tarixi

1. Mavzuning pedtexnologik kartasi

I	O'quv vaqti	2 soat
II	Talabalar soni	60-100 tagacha.
III	O'quv mashg'ulot shakli	Ma'lumotli ma'ruza.
IV	Darsning mazmuni	Qadimgi Sharq aholisi, Qadimgi Sharq jamiyati, Qadimgi Sharqda yer egaligi va qulchilik, Qadimgi Sharq taraqqiyotida xususiylik va umumiylik tahlilining asosiy ilmiy natijalari to'g'risida ma'lumot beriladi.
V	Ma'ruza rejasi	1. Qadimgi Sharq geografik o'rni, aholisi va manbalari. 2. Qadimgi Sharq jamiyati va davlatchiligi. 3. Qadimgi Sharqda yer egaligi va qulchilik. 4. Qadimgi Sharq taraqqiyotida xususiylik va umumiylik.
VI	Asosiy tushuncha va atamalar	Qadimgi Sharq, Nil, Frot, ellin, qullar, qaram kishilar, klassik qulchilik, despotiya, oligarxik respublika, yevropoid, ekvatorial, negroavstroïdlar, mongoloid, somiy-xomit, afro-osiyo, berber-liviya, kushit, hind-yevropa, xett-liviya, hind-eron, xurrit, Urartu, protoxetlar, dravid, tibet-Xitoy, Zagros.
VII	Manbaviy asosi	Qadimgi davr tarixini aks ettirgan yozma manbalar va arxeologik tadqiqotlar natijalari aks etgan ilmiy adabiyotlar va davriy nashrlar.
VIII	O'quv mashg'ulotning maqsadlari	Qadimgi Sharqning geografik o'rni, aholisi Sharq jamiyati va davlatchiligini nazariy-metodologik asoslari, manbalari va ahamiyati haqida yaxlit tushunchani shakllantirish
IX	Pedagogik vazifalar	1.O'quv predmeti va uning vazifalari haqida ma'lumot berish. 2. Asosiy nazariy – uslubiy printsiplarni va uni o'rganish manbalarini yoritib berish. 3.Yangi mavzu bilan tanishtirish. 5.Mavzuga oid manbalar bilan tanishtirish. 6.Mavzuni ilmiy tarixiylik asosida batafsil yoritish. 7.Mavzuga oid atamalarni tushuntirish. 8.Asosiy masalalar bo'yicha tushunchalarni shakllantirish. 10.Ushbu fanning o'qitilishining talaba-yoshlar uchun ahamiyatini bayon etish.
X	O'quv faoliyati natijalari	1.Ushbu predmet kursini o'qitilishiga izoh beradi. 2.Fanning vazifalari hamda nazariy-uslubiy printsiplari haqida ma'lumot beradi. 3.Fanni o'rganishda zarur manbalar ko'rsatib o'tiladi va davrlashtirish haqida ma'lumot beradi. Yosh avlodni ma'naviy uyg'onishida va tarbiyasida bu fanning roli va ahamiyati yanada tushunib yetiladi.

1. Qadimgi Sharq aholisi

Qadimgi SHarq tarixi SHimoli-SHarqiy Afrika, Old Osiyo, Janubiy va SHarqiy Osiyoning juda keng territoriyalarini o'z ichiga olgan eng qadimgi SHarq davlatlarining tarixiy taraqqiyotini o'z ichiga oladi.

G'arbda Misrdan tortib sharqda to Tinch okeangacha cho'zilgan juda keng territoriyada qadimgi zamonlarda yashagan xalqlarning hayotini o'rganib, juda ko'p yozma manbalar va moddiy madaniyat yodgorliklari asosida qulchilikning eng qadimgi formalari qanday qilib vujudga kelganligini ko'zdan kechirishi mumkin. Ijtimoiy formalar taraqqiyotining bu jarayoni qadimgi SHarqda juda sekinlik bilan borgan. Faqat Nil, Dajla (Tigr), Frot (Efrat), Hind, Gang va

Xuanxe daryolarining unumdor vodiylaridagi qulay tabiiy sharoitlar er.av. 4-ming yillikdayoq sun'iy sug'orish asosida dehqonchilikning rivojlanishiga yordam bergan.

“Qadimgi SHarq” geografik tushunchasi shimoli-g'arbiy Afrikadan Tinch Okeanigacha va buyuk cho'ldan Hind okeani va Saxaragacha bo'lgan ulkan hududni qamrab oladi.

Qadimgi Sharq aholisi turli Irq va Irqiy guruhlariga : yevroosiyo, yevropoid, ekvatorial yoki negroavstroid xalqlar, osiyo-amerika yoki mongoloid Irqi, (Uzoq Sharqda), negroid Irqi (Napate va Meroye xozirgi Sudan) janubiy Hindiston kabilarga bo'lingan. Irq etnologiyasi ko'p sonli xalqlar, qabila va etnik guruhlariga bo'linadi. U ba'zi hududlarga turli irqiy guruh va guruhchalarga bo'lingan. Qadimgi Sharqda qadimda sekin-asta barqaror yirik til oilalari paydo bo'ldi. Old Osiyoda ko'p sonli somiy-homiy yoki afro-osiyo til oilasiga kirgan somiy shoxchasi, Misr yoki homiy, berber-liviya, kushit va boshqalar kirgan turli xalq va qabilalar yashar edi. Somiy tillarida so'zlashuvchi xalqlarga akkadlar, amoriylar, oromiylar, osuriylar, xanaanlar, yahudiy, arab va boshqalar kirgan edi. Somiy tilli xalqlar asosan Mesopotamiya cho'llari va Arabiston yarim orolida yashar edilar. Misr yoki homiy shoxobchasiga qadimgi Misr aholisi, berber-liviya tillarida so'zlashuvchi Nil vodiysidan g'arbdagi qabilalar, kushit tillarida Nil yuqori oqimidagi xalqlar so'zlashar edilar. Xett-luviya va xind-eronlar hind-yevropa tillari oilasining shoxobchalaridan edi. Xett-luviya tillarida xettlar, liviyaliklar, koreyslar va Kichik Osiyoning boshqa kichik qabilalari so'zlashar edi.

Hind-eron shohobchasida midiyaliklar, forslar, parfiyaliklar, baqtriyaliklar, saklar va qadimgi Hindiston oriylari so'zlashar edi. Kichik Osiyoning ba'zi xalqlari Hind-Yevropa tillar oilasining frako-frigiya guruhi tillarida so'zlashar edi. Xurrit tillar oilasi alohida turar edi. Bu oilani xurriylar, urart va protoxettlar tashkil qilgan. Qadimgi Xindiston aholisi dravid oilasiga mansub bo'lib, ular dravid, gujarat, assam, singal va tamillar kabi qadimiy xalqlardan iborat edi. Qadimgi Xitoy qabilalari Sino-Tibet yoki Tibet - Xitoy tillar oilasiga kirgan. Shu bilan birga ba'zi tillar misol uchun shumerlar, Zagros tog'larida yashagan lulubeylar biror-bir til oilasiga kirmay alohida turadilar.

Qadimgi Sharqning ko'p sonli etnik guruhlarining muntazam ravishda harbiy-siyosiy, savdo va madaniy aloqalari tufayli turli etnik guruhlarini aralashib ketishiga va yana murakkab etnik birliklarni paydo bo'lishiga olib keldi. Qadimgi Sharq sivilizatsiyasini yaratishda turli xalqlar, etnik guruhlar turli davrlarda faol ishtirok etdilar.

Eng qadimgi zamonlarda Kichik Osiyo yassi tog'ligida yashagan qabilalarni protexettlar deb atash rasm bo'lgan. Protexettlar va ularga til jihatidan yaqin turgan palaylar Old Osiyoning boshqa eng qadimgi qabilalariga qarindosh bo'lgan bo'lishi ham mumkin; bu qabilalarni hozirgi zamon tadqiqotchilari «azianik» qabilalari deb ataydilar. Kichik Osiyodan topilgan qadimgi yozuvlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, yagona xett xalqi maydonga kelishidan oldin kichik-kichik dialekt (sheva) lar hamda qabilaviy tillarda so'zlashgan qabilalardan iborat bo'lgan. Eramizdan avvalgi II ming yillikda, Xett davlatining paydo bo'lish arafasida Kichik Osiyoda yashagan eng qadimgi aholi orasida eng keng tarqalgan til protexett tili bo'lgan.

Kichik Osiyo va Shimoliy Suriya hududlaridagi qadimgi qabilalar bilan bir qatorda eramizdan avvalgi II ming yillikda nesiylar deb atalgan qabilalar ham tarix sahnasida paydo bo'la boshlagan (Nesiy degan nom, Galis daryosining janubida joylashgan Nesiy yoki Nesha degan mamlakat va shaharning nomidan olingan). Nesiylar protoxett qabilalaridan til jihatdan farq qilganlar. Keyingi tekshirishlarning, jumladan B.Grozniy tadqiqotlarida ko'rsatishicha, nesiylar tili hind-yevropa guruhidagi xalqlar tillariga juda yaqin bo'lgan. So'nggi xett (nesiy) tilidagi bir qator so'zlarni yunon, lotin, qadimgi hind va qadimgi slavyan tillaridagi ayni ma'noli so'zlar bilan solishtirsa bo'ladi. Masalan, xett olmoshlari quis, quit va lotin olmoshlari quis,quid (kim,nima), xett olmoshi ug va yunon olmoshi men kabilar shunday bir-biriga o'xshashdir. Bundan tshqari, ot va fe'l shakllarida, xususan sifatdoshlarning turlanishida ham o'xshashlik borligi aniqlangan.

Til jihatidan bo'lgan shu yaqinlikka asoslanib, tarixchilar, Xett davlati Yevropadan Kichik Osiyoga ko'chib kelgan istilochi-qabilalar tomonidan tuzilgan deb isbotlashga intilganlar. Ayrim tarixchilar bu migratsiya (ko'chib borib joylashish) nazariyasini nihoyasiga yetkazib,

irqiy «nazariyalarni» asoslashda undan foydalandilar. Jumladan, Xett davlatini tashkil qilgan xettlarni «sof irq» deb isbotlamoqchi bo'ldilar. Haqiqatda esa, Xett davlati «sof irqli guruh» tomonidan emas, balki turli tillarda: protoxett, palay, luviya, nesiy tillarida so'zlashgan va bir-biri bilan aralashib ketgan qabilalar guruhlar tomonidan bir necha asrlar davomida shakllangani tarixiy tadqiqotlarni natijasida ilmiy asoslab berilgan.

2. Qadimgi sharq jamiyati va davlatchiligi

Qadimgi Sharq jamiyatlari uzoq davom etgan notekis tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tdilar. Ba'zi Qadimgi Sharq mamlakatlari yuksak ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot darajasiga erishdilar. (Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Finikiya, Kichik Osiyo, Qadimgi Hindiston va Xitoy, Eron hamda O'rta Osiyo) Bu hududlarda yuksak rivojlangan madaniy, iqtisodiy va siyosiy markazlar shakllandi va qo'shni mamlakatlarga o'z ta'sirini o'tkazdi. Er. avv. IV-III ming yilliklarda Qadimgi Sharqning turli sivilizasiya markazlari (Misr, Mesopotamiya, Hindiston) nisbatan yopiq rivojlandi. Er. avv. II ming yillikning o'rtalaridan Yaqin Sharqning turli hududlari o'rtasida iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar o'rnatildi. Er. avv. I ming yillikda esa bu aloqalar yanada kuchaydi va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida sharq madaniyatlari boyidi. Shu tarzda Qadimgi Sharq dunyosining yaxlitligi amalga oshdi.

Qadimgi Sharq tarixini o'rganishda yozma manbalarning ayrim, uzuq-yuluq parchalar shaklida yetib kelishi va ularni tarixiy sharhlashning murakkabligi katta qiyinchilik tug'dirdi. Qadimgi SHarq xalqlari hayotining umumiy tasvirini berishga dastlab qadimgi grek tarixchilari harakat qilganlar. Gerodot (er.av. V asr). Qadimgi SHarq dunyosining madaniy merosi haqidagi muhim muammoni birinchi bo'lib ilgari surganlardan biridir.

Diodor- tarixiy asari ancha kengroq (er.av. I asrda) yozilgan bo'lib, asarda forslar davridagi Misr va Finikiya tarixi ocherki alohida ahamiyatga ega.

VI asrda Kozma Indoplavatel, XIV asrda Dante o'zining "Ilohiy komediya" sida XVII asrda fransuz tarixchisi Bossyue, Gegel o'z asarlarida qadimgi SHarq xalqlari haqida ma'lumotlar yozib qoldirganlar.

Fransuz Misrshunosi G.Masperoning "Klassik SHarq xalqlarining qadimgi tarixi" degan uch tomlik asari, akademik B.A.To'raevning "Qadimgi SHarq tarixi" degan ikki tomlik asari Ed.Meyerning "Qadimgi zamon tarixi" degan katta to'plami alohida ahamiyatga ega.

Akademik B.A.Turaev XIX asrning oxiri XX asrning boshlaridagi rus sharqshunosligining eng atoqli namoyandasi bo'lgan.

Turaev o'zining qadimgi SHarq tarixi kursiga Van podsholigi, Napata, Meroe hamda Aksum tarixi va madaniyati, shuningdek qadimgi puniylar tarixi va madaniyati degan ocherklar kiritgan hamda bu mavzular haqida maxsus boblar yozgan.

B.A.Turaev qadimgi SHarq bilan antik dunyo o'rtasida, shuningdek qadimgi SHarq madaniyati bilan o'rta asr sharqining madaniyati o'rtasida yaqin vorisiy aloqa bo'lganligini aniqlashga intilib, qadimgi SHarq tarixini to so'nggi ellinizmgacha etkazgan va shunga qarab qadimgi SHarqning tradision xronologik doirasini kengaytirgan. Turaev faktik materialni chuqur bilishi bilan G'arbiy Evropadagi ko'pgina mutaxassislardan ustun turgan.

Sovet tarixchilari qadimgi SHarq davlatlarining siyosiy tarixiga, ayniqsa Misr va Ossuriyaning harbiy tarixiga, shuningdek, xronologiyaning muhim muammolariga bag'ishlab bir qancha asarlar yozdilar. Qadimgi SHarq xalqlarining madaniyat tarixi masalalariga, xususan fanning dastlabki kurtaklarini o'rganishga, adabiyot, san'at va dinning rivojlanishiga katta ahamiyat berildi.

Akademik V.V.Struvedan tashqari, akademik N.M.Nikol'skiy, A.B.Ranovich, N.D.Flitter, I.G.Frank-Kameneskiy, B.B.Piotrovskiy, G.V.Sereteli, G.Kapansyan, YU.P.Fransov, V.I.Avdiev, M.E.Mat'e, I.M.Lur'e va boshqa ko'pgina tarixchilar ham qadimgi SHarq tarixi va madaniyatini o'rganishga bag'ishlab bir qancha asarlar yozdilar.

Qadimgi Sharq jamiyatining o'ziga xos xususiyati to'g'risidagi munozaralarda ko'pincha u yoki bu mamlakatda qullar sonining ozligi ko'rsatib o'tilgan edi. Ularning sonini taxminan

belgilashga to'g'ri kellar edi. Bir qancha xollarda tegishli statistika ma'lumotlari topilmagan, boshqa manbalardan keltirilgan qo'shimcha dalillar esa qullar mehnatining salmog'ini kutilgandan kamroq ko'rsatar edi. Bizga sharqdagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganish uchun manbalar ham yetarlicha emas.

Bobil podshosi Xammurapining XX asr boshlarida kashf etilgan qonunlar to'plamida va yanada ozroq topilgan xett qonunlarida aholi birinchi navbatda erkin odamlarga va qullarga bo'linadi.

Qullarning erkin odamlardan son jihatidan ustunligini quldorlikning asosiy belgisi deb hisoblash aslo mumkin emas. Qadimgi Sharq podsholarining, shuningdek ibodatxonalar va akobir-a'yonlarining yer-mulklarida qullardan foydalanish hamma vaqt yetakchi o'rin tutgan. Ammo butun boshli mamlakat miqyosida qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik mahsulotlarining eng ko'p qismi erkin mayda ishlab chiqaruvchilar tomonidan yetishtirilgan.

Sharqda quldorlik tuzumi Yevropadagiga qaraganda oldinroq vujudga kelgani sababli, u yerda bu tuzum o'ziga xos shakl kasb etgan, xuddi shu xususiyat sharqshunos olimlarining Osiyo ishlab chiqarish usuli xaqida gapirishlariga asos bo'ldi; Mazkur ishlab chiqarish usulining o'ziga xos xususiyati yerga jamoaning egaligidir. Shubhasiz, Osiyo ishlab chiqarish usuli haqidagi masala murakkab va munozarali masaladir, bu mavzudagi munozarani hali tugagan deb hisoblab bo'lmaydi. Lekin Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asoslangan o'ziga xos jamiyat (ba'zan uni hatto mahalliy emas, balki universal jamiyat deb e'tirof qiladilar) bo'lmaganligi borgan sari ko'proq ma'lum bo'lib qolmoqda. Barcha ma'lumotlarga ko'ra Osiyo ishlab chiqarish usulini quldorlik jamiyatining mahalliy ko'rinishi deb tushunmoq kerak, chunki bu yerda Sharqda quldorlik sekin-astalik bilan rivojlana borgan.

Qadimgi Sharq davlatchiligi harbiy demokratik an'analarni sekin-asta tugatgan holda uzoq davom etgan jarayonda shakllandi. Ibtidoiy monarxiyaning ilk shakllari sekin-asta u yoki bu shakldagi mutloq hokimiyatga aylandi. Qadimgi Sharq mutloq hokimiyatining o'ziga xos xususiyati davlat boshlig'i hukmdor despotning alohida mavqei edi. Podsho sud, ijroiya va qonunchilik hokimiyatini o'z qo'lida to'plagan bo'lib, shu bilan birga u eng oliy odam, xudolarning noibi, ularning avlodi yoki xudolardan biri hisoblangan. Mutloq hokimiyat turli mamlakatlarda turli darajada edi, uning to'liq ko'rinishini Qadimgi Misrda, Eron va Xitoyda cheklangan ko'rinishini esa, Xett davlati podshosi misolida ko'rish mumkin.

Qadimgi Sharqda o'ziga xos oligarxik respublikalarni Hindiston va Finikiya shahar-davlatlari misolida ko'rish mumkin.

Qadimgi Sharq davlat hokimiyatini g'arb tarixchilari deb tushuncha beradilar despotiya («despotes» yunoncha «xo'jayin») va g'arb davlatchiligidan keskin farq qiladi. Sharqda davlat hokimiyati, podsho qo'lida turlanib barcha Sharq mamlakatlarida podsho hokimiyati ilohiy darajada, mutloq, ya'ni cheksiz edi. Sharqdan farqli, g'arbda podsho hokimiyati ayrim hududlarda (misol uchun qadimgi Rim, Makedoniya) cheksiz bo'lib, ular ham ilohiylashtirilgan. Umuman olganda, Sharq davlatchiligi o'ziga xos va betakror bo'lgan, buni biz qadimgi Misr misolida yaqqol ko'rishimiz mumkin.

3. Qadimgi Sharqda yer egaligi va qulchilik

Qadimgi Sharqda davlat hokimiyati shakllanishi jarayonida yer egaligida jamoa yer egaligidan tashqari davlat yerlari, ibodatxonalarga qarashli yerlar, xususiy va jamoa yerlari mavjud bo'lgan. Yaylov, o'tloq, daryo va o'rmonlar jamoa mulki hisoblangan. Ko'p hollarda bunday toifalardagi yerlar davlat hokimiyati tomonidan tasarruf qilingan. Ayrim hollarda davlat hokimiyati tomonidan jamoa yoki xususiy kishilarga foydalanishga berilgan.

Qadimgi dunyoda qulchilik doimo turli manbalardan to'ldirib borilgan. Shu bilan birga o'z mulkiga ega bo'lmagan yersiz kishilar davlat va ibodatxonalarda majburan ishlab, evaziga oziq-ovqat olganlar. Ular rasman erkin bo'lsalar-da, oilali bo'lib, qullarga yaqin qaram ahvolda bo'lganlar.

Qadimgi Sharq mamlakatlarida sekin-asta uch qatlam: qullar va ularga yaqin qaram kishilar, mayda ishlab chiqaruvchilar va tarkibida yirik yer egalari, saroy amaldorlari, harbiy boshliqlar,

urug' zodagonlarini birlashtirgan hukmron tabaqa shakllangan. Har bir ijtimoiy tabaqa yaxlit va bir xil bulmay, huquqiy ahvoli, turmush tarzi, boyligi miqdori bo'yicha bir-biridan farq qiladigan bir necha qatlamdan iborat bo'lgan. Qullar qatlami h'am ajnabiy qul, qarzi uchun qul qilingan, sotib olingan qullar, oilaning kichik a'zosidan qul qilinganlardan tashkil topgan. Mayda ishlab chiqaruvchilar erkin va qaram yer egalari, turli mulkiy darajadagi hunarmandlardan iborat edi.

Qadimgi dunyoda qulchilik doimo turli manbalardan to'ldirib borilgan. SHu bilan birga o'z mulkiga ega bo'lmagan ersiz kishilar davlat va ibodatxonalarda majburan ishlab, evaziga oziq-ovqat olganlar. Ular rasman erkin bo'lsalarda, oilali bo'lib, qullarga yaqin qaram ahvolda bo'lganlar.

Qadimgi SHarq mamlakatlarida sekin-asta uch qatlam: qullar va ularga yaqin qaram kishilar, mayda ishlab chiqaruvchilar va tarkibida yirik er egalari, saroy amaldorlari, harbiy boshliqlar, urug' zodagonlarini birlashtirgan hukmron tabaqa shakllangan.

Har bir ijtimoiy tabaqa yaxlit va bir xil bo'lmay, huquqiy ahvoli, turmush tarzi, boyligi miqdori bo'yicha bir-biridan farq qiladigan bir necha qatlamdan iborat bo'lgan. Qullar qatlami ham ajnabiy qul, qarzi uchun qul qilingan, sotib olingan qullar, oilaning kichik a'zosidan qul qilinganlardan tashkil topgan. Mayda ishlab chiqaruvchilar erkin va qaram er egalari, turli mulkiy darajadagi hunarmandlardan iborat edi. "despotes"- yunoncha- "xo'jayin"

Xufiya (yashirincha) qullikning eng qadimgi shakli patriarxal oila hali o'sha vaqtda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Patriarxal oilada ota yer mulkni egasi hisoblangan va oilaning barcha a'zolari bu xo'jayinga so'zsiz itoat qilishga majbur bo'lganlar. Ota oilaning barcha a'zolariga nisbatan tug'ma quldor huquqiga ega bo'lgan. Ko'p xotin olish odati ayollarni ijtimoiy ahvolini og'irlashtirgan.

Qadimgi Sharq quldorlik munosabatlari qadimgi Yunon va Rim klassik qulchiligi darajasiga chiqqan olmadi. Qullar sonining kamligi, ularning ishlab chiqarish jarayonida zaif ishtiroki, mehnat unumdorligining past darajasi, qadimgi Sharq qulchiligining asosiy xususiyati edi.

4. Qadimgi Sharq taraqqiyotida xususiylik va umumiylik

Qadimgi Sharqning turli hududlaridagi turli tabiiy sharoit o'zining alohida xususiyatlari va umumiy tomonlariga ega: asosan subtropik iqlim va yozda juda issiq, qishda yumshoq iqlimli hudud. Qadimgi Sharq xalqlarining tarixiy taqdirida buyuk daryolar Nil (6700 km uzunligida), Frot (2700 km), Dajla (1900 km), Xind (3180 km), Gang (2700 km), Xuanxe (4850 km) muhim o'rin tutadi. Bu daryolar dunyoda eng yirik daryolar bo'lib, yaxshi sug'oriladigan, hosildor keng vodiylarni tashkil qiladi. Bu hududlarda xo'jalik faoliyatini sun'iy sug'orish inshootlarini barpo qilib, ko'pdan-ko'p kanallar tizimini Nil, Frot vodiylarida, Amudaryo, Zarafshon, Sirdaryo havzalarida, Gang, Xuanxe va Mekong daryolarida suv toshqinlarini, tug'onlarini ko'rish orqali jilovlash mumkin edi. Bu hududlarda yashaydigan kishilar mahsuldor dehqonchilik qilish uchun juda katta kuch sarf qilishga majbur edilar. Daryolarda baliqlar juda ko'p bo'lib, odamlarga asosiy ovqat bo'lar edi. Frot, Dajla, Nil va Mekong daryolari vodiylarida ko'p sonli ekinlar yovvoyi holda o'sar edi. Ular: arpa, sholi bug'doy, tariq va boshqa donli ekinlarni madaniylashtirish imkonini berdi. Boy hayvonot dunyosi ko'pchilik hayvonlarni madaniylashtirish uchun shart-sharoit yaratdi. Shu bilan birga allyuvial tuproqli vodiylarda tosh, qurilish uchun daraxt, metallar (mis, oltin, qalay, kumush) kabi uyg'un xo'jalik hayoti uchun zarur bo'lgan xom ashyo taqchil edi. Bu xom ashyolar tog'li hududlar, sahro-cho'llarda mavjud edi. Shu sababli eramizdan avvalgi IV ming yillikda allyuvial vodiylar (Nil, Dajla va Frot) aholisi tog'li va sahro rayonidagi (Sinay, Nubiya, Arman tog'i, Tavr tog'lari) aholi bilan xom ashyo almashinuvi jarayoni boshlandi. Ishlab-chiqarish munosabatlarining, savdoning past darajasi bilan bu almashinuv ko'p hollarda talonchilik urushlariga aylanib ketdi va xom ashyo manbalari mavjud hududlarni o'z tarkibiga kiritgan katta-katta harbiy davlatlar paydo bo'lishiga olib keldi.

Buyuk daryolar vodiylarida inson yashashi uchun qulay shart-sharoitlarni vujudga kelishi ishlab chiqarish kuchlarining paydo bo'lishiga imkon yaratib, ilk mudofaa inshootlari va shaharlar shakllanishiga olib keldi.

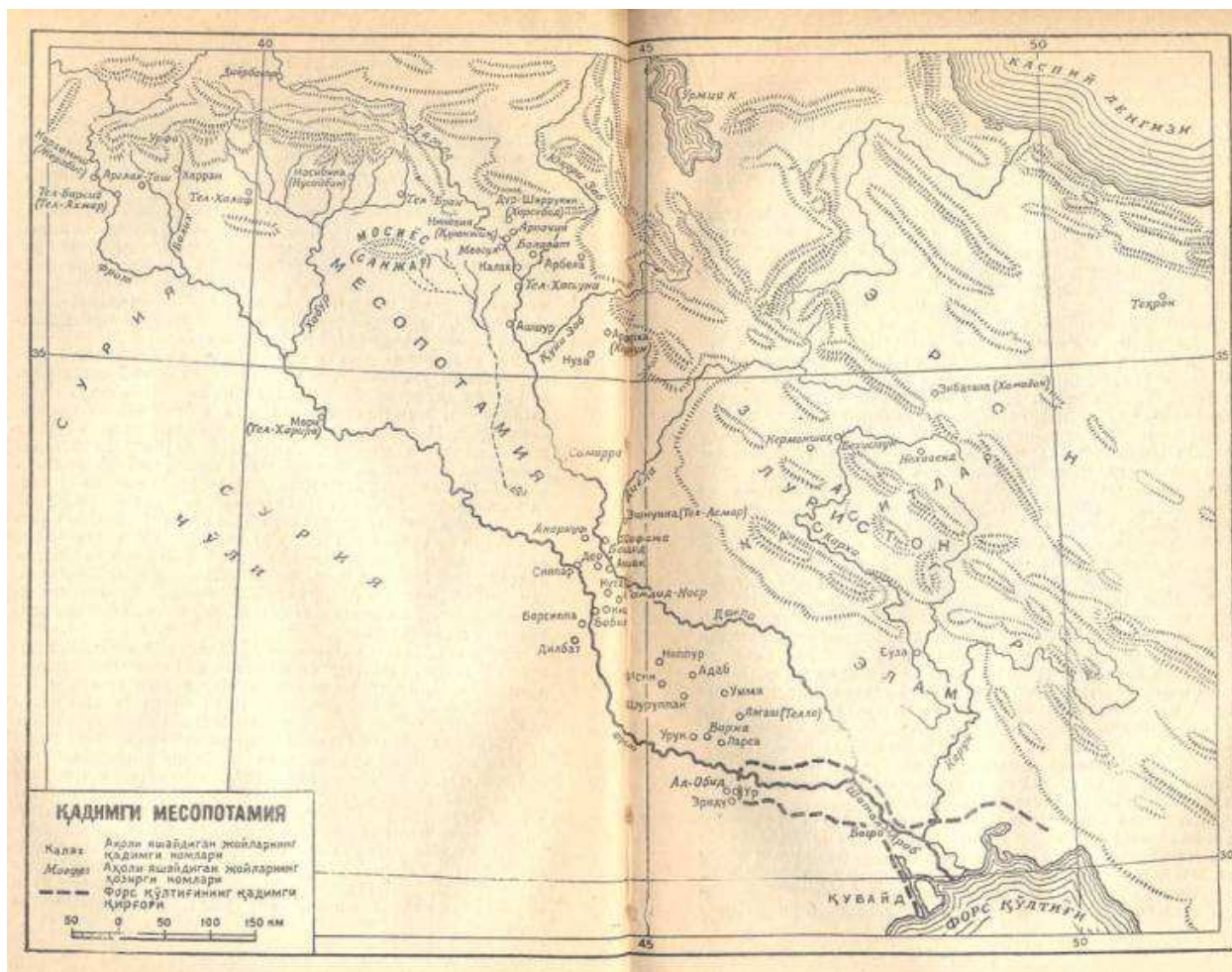
O'sha davr uchun shahar yangi voqelik edi, u boshqaruv va diniy e'tiqod markazi bo'lib qoldi, bu yerda hunarmandchilik ishlab - chiqarishi shakllandi. Shahar savdo markazi vazifasini bajardi. Ishlab chiqaruvchi xo'jalikning vujudga kelishi, sug'orma dehqonchilik, chorvachilikning rivojlanishi, metallarning o'zlashtirilishi va shaharlarning paydo bo'lishi qadimgi Sharqda insoniyat jamiyatining progressiga sabab bo'ldi. Bu jarayon ijtimoiy qatlamlarning paydo bo'lishi va ular o'rtasidagi munosabatlarni murakkablashuviga olib keldi. Mulkiy tabaqalanish kuchayib ketdi, yangi ijtimoiy muassasa qulchilik vujudga keldi.

Qadimgi Sharqda hukmron sinfning o'ziga xos xususiyati uning davlat apparati bilan yaqin aloqasi edi. Bunday ijtimoiy tabaqalanish ziddiyatli xarakterda bo'lib, doimiy ravishda jamiyatda norozolikni, turli g'alayonlarni vujudga keltirar edi. Qadimgi Sharq mamlakatlari taraqqiyotini qadimgi yunon shahar-davlatlari va qadimgi Rim bilan qiyoslaganda qadimgi Sharq jamiyati taraqqiyotidagi turg'unlik, sekin an'anaviy rivojlanish darajasini ko'rish mumkin. Bu qadimgi Sharq iqtisodiyotining turg'unlik jihatini, tovar xo'jaligini zaifligini, texnika va texnologiyaaning sekin takomillashganini, mehnat taqsimotining chuqurlashmaganidan dalolat beradi. Qadimgi Sharq jamiyatining tuzilishini o'ziga xos xususiyatidan yana biri bu asosiy ijtimoiy va hududiy birlik jamoaning mavjudligidir. Har qanday qadimgi Sharq davlati bir necha shaharni hisobga olmaganda o'z tashkilotiga ega bo'lgan ko'pgina qishloq jamoalaridan iborat urug' jamoasi bo'lib, bu ma'lum bir hududda yashab bir-biriga, boshqa jamoa va davlatga nisbatan huquq va majburiyat bilan bog'langan yopiq tashkilot edi.

Jamoa ichida mulkiy tabaqalanish kuchli bo'lib, jamoada boy va kambag'al jamoachilar ijarachi qullar, yersizlar ko'p edi. Shunga qaramasdan, jamoada yashash va ishlab chiqarishning jamoachilik shakli saqlanib qoldi. Jamoa mulkchiligi, jamoa birdamligi xususiy mulkchilikning rivojlanishiga to'siq edi. Jamoa tashkilotining turg'unligi ishlab chiqarish va hayot kechirishning jamoachilik shaklini saqlanib qolishi, qadimgi Sharq iqtisodiyoti, ijtimoiy tuzilishi, davlat hokimiyati shakllarini belgilab berdi. Iqtisodiyot sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik bilan bog'liq edi. Xo'jalik hayotini yo'lga qo'yish uchun ko'p sonli jamoalarni birlashtirish va yo'naltirish zarurati Qadimgi Sharqda davlat hokimiyati rolini o'sishga yordam berdi va cheklanmagan monarxiya shaklida o'ziga xos hokimiyatni yaratilishiga olib keldi. Davlat hokimiyatini xo'jalik hayotiga faol aralashuvi ko'p sonli ma'muriy boshqaruv apparatini vujudga keltirdi.

Qadimgi Sharq hukmdori va uning boshqaruv apparati sun'iy sug'orish tizimini tashkilotchilari rovida chiqqanlari uchun va oxir oqibat davlat yer jamg'armasining davlat yeri, hukmdorni o'zini yeri degan tushunchaga olib keldi. Bu asosan yerning asosiy egasi sifatida yerga egalik va nazorat qilish, ma'lum miqdorda soliq olishdan iborat edi. Amalda esa yerlarning katta qismi ko'p sonli qishloq jamoalarining merosiy yeri edi. Bir qism yer saroy a'yonlari, zodagonlar, amaldor va harbiylarga berilgan edi. Yerdan foydalanadigan barcha toifalar davlatga yer solig'i to'lab, turli majburiyatlarni o'taganlar. Barcha to'lov-majburiyatlar o'tagandan so'ng yer egalari yerni to'la tasarruf qilishlari va sotish huquqiga ega bo'lganlar.

Shu bilan birga bir qism yer podsho va unga qaram koshinlar ixtiyorida bo'lgan. Bu yerlarda podsho va ibodatxona xo'jaliklari tashkil qilinib, qullar va qaram kishilar ishlaganlar, bunday bir qism yerlar ijaraga berilgan. Shu tarzda Qadimgi Sharq hukmdori mamlakatda ishlab chiqariladigan qishloq xo'jaligi hunarmandchilik mahsulotlari va soliq majburiyatlarini o'z qo'lida to'plagan, uning qo'lida moddiy boyliklar yig'ilib qolgan.

Qadimgi Mesopotamiya – Ikki daryo oralig'i xaritasi

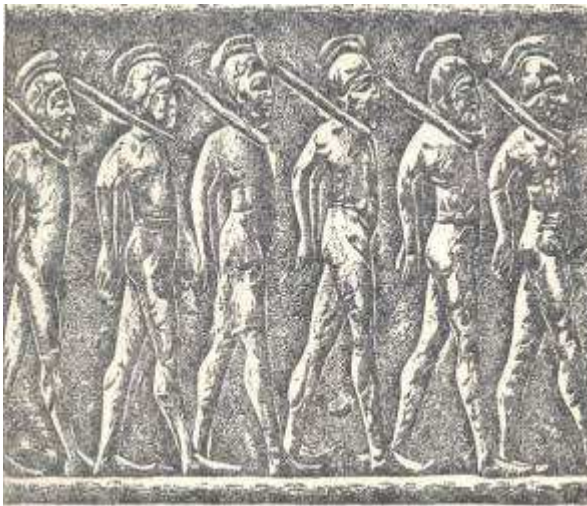
Shumeriylarning silindrik muhridan tushirilgan nusha unda plug tasvirlangan

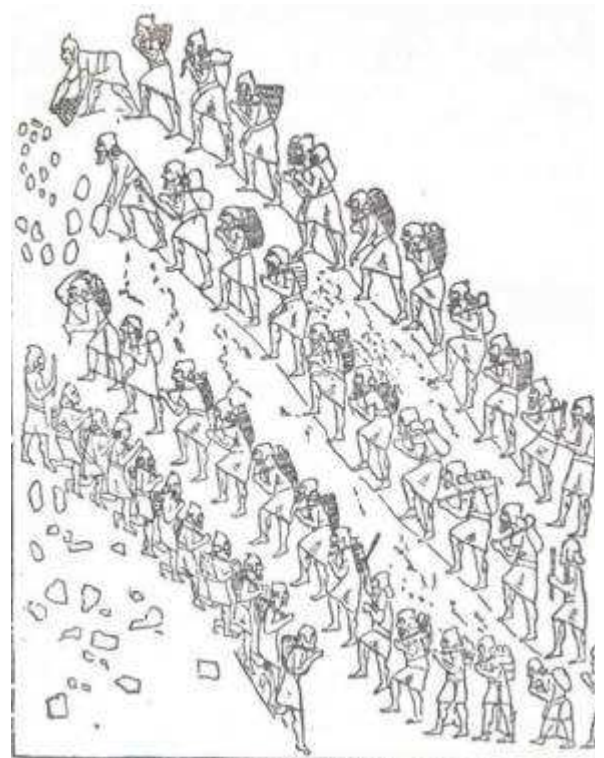
Uruq hokimi Kurlul

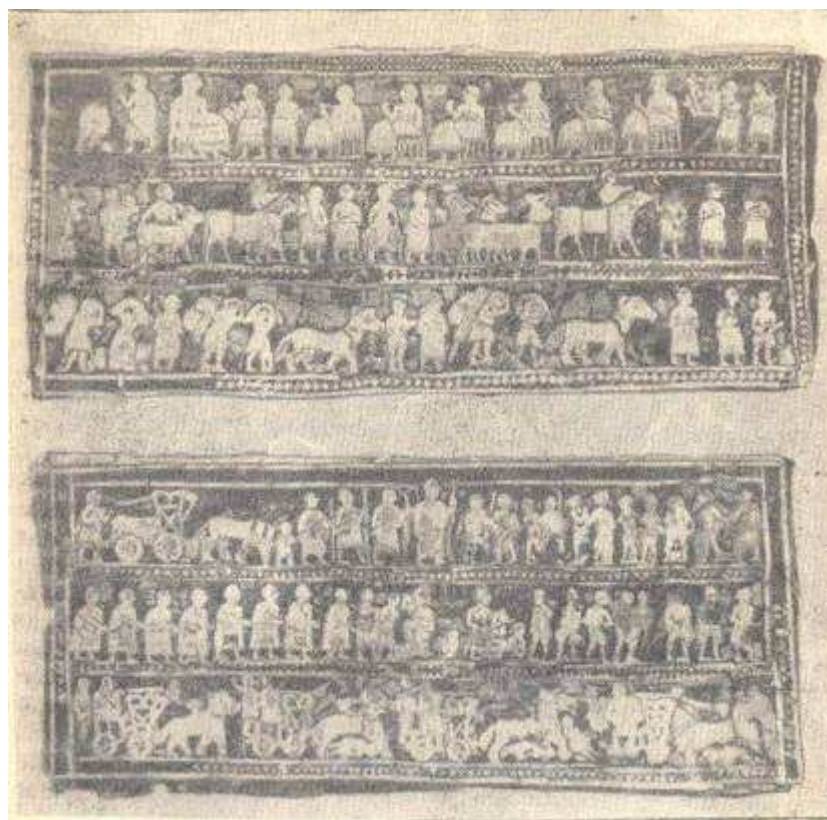
Lagash hokimi Gudyea

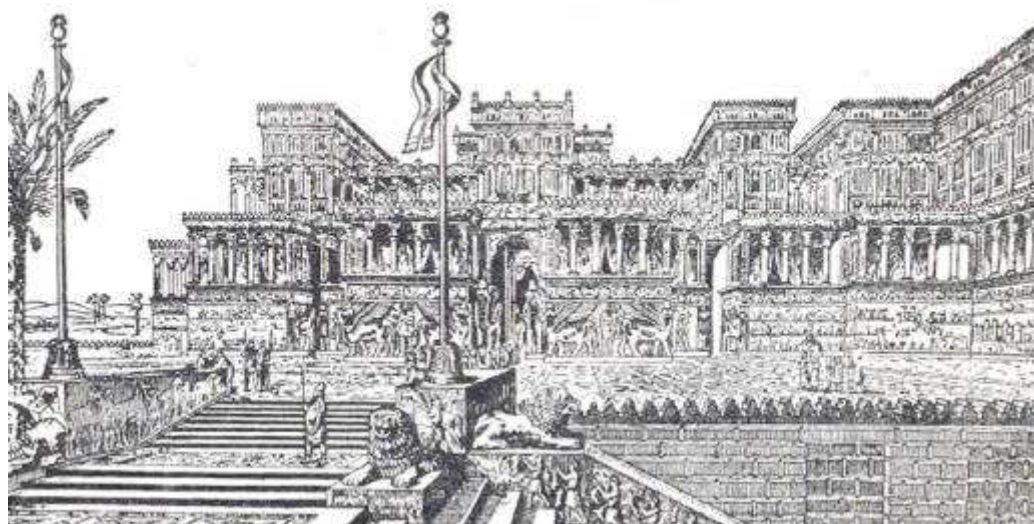
Harbiy asirlar

Qullar mehnati. Ossuriya barelef

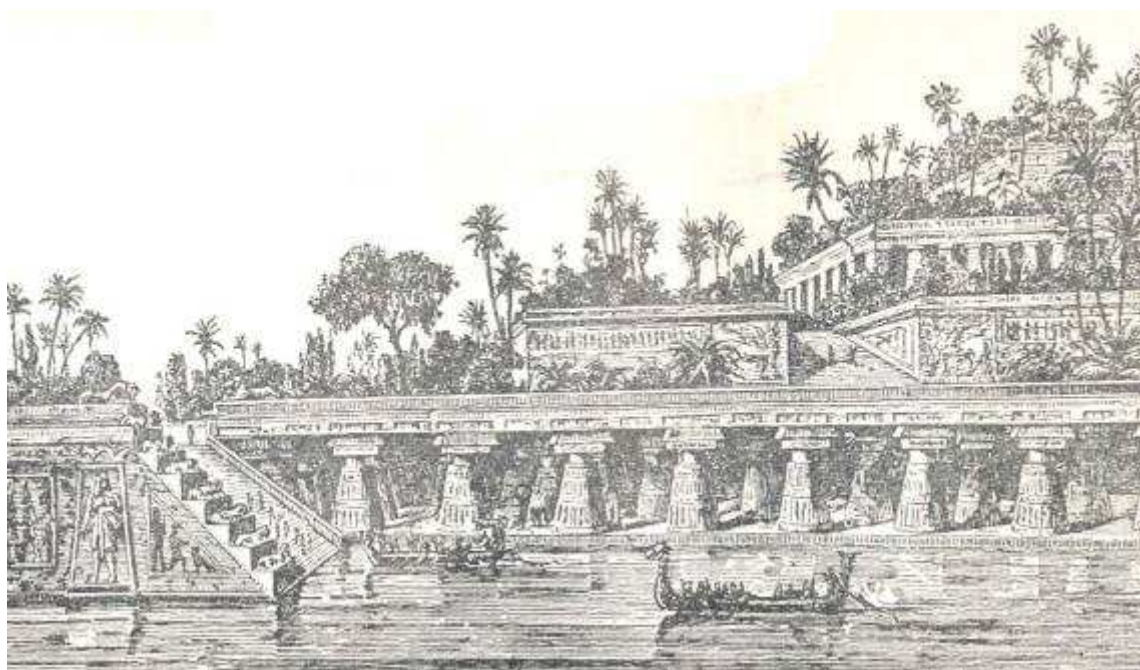
Urdan topilgan koshinkor harbiy bayroqning ikki tomoni.

Nineviya saroyining old korinishi. Rekonstruksiya

Lagash hukmdori Lagash hukmdori Gudea.

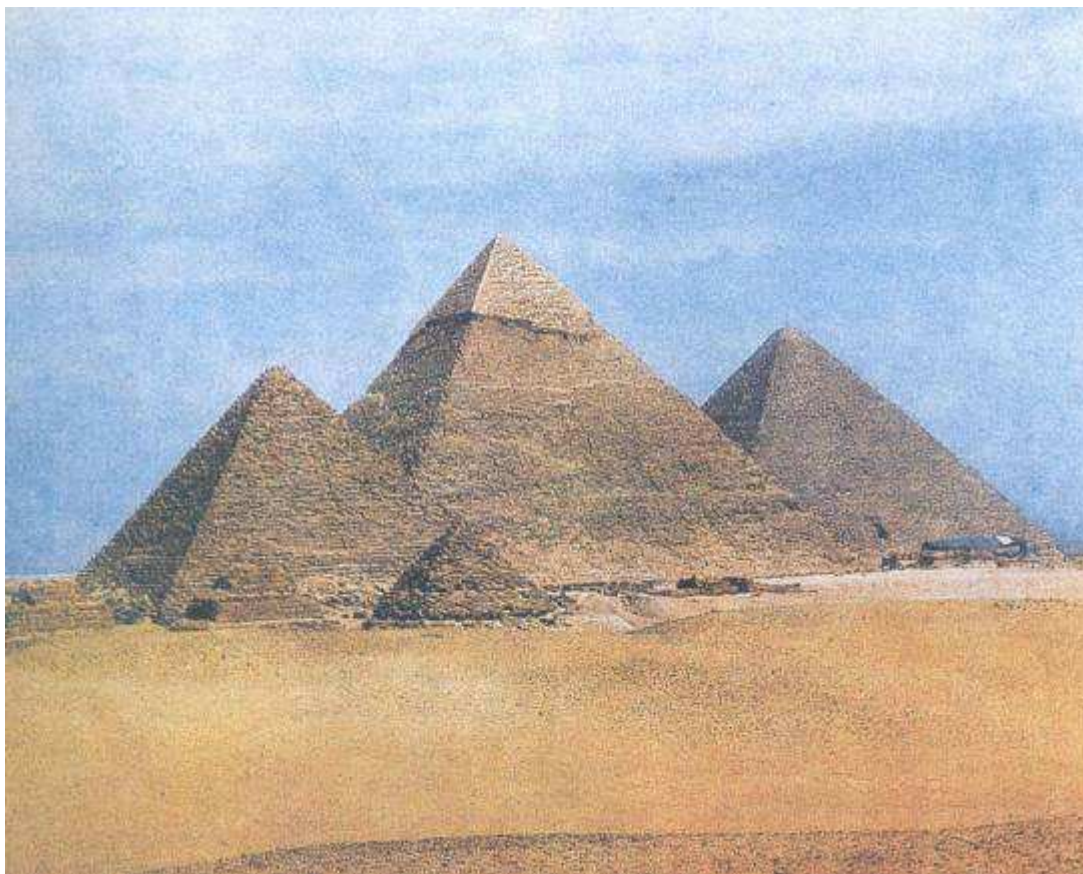
Babil osma bog'lari

Podsho Xammurapi qonunlari stelasi

	I	II	III	IV
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

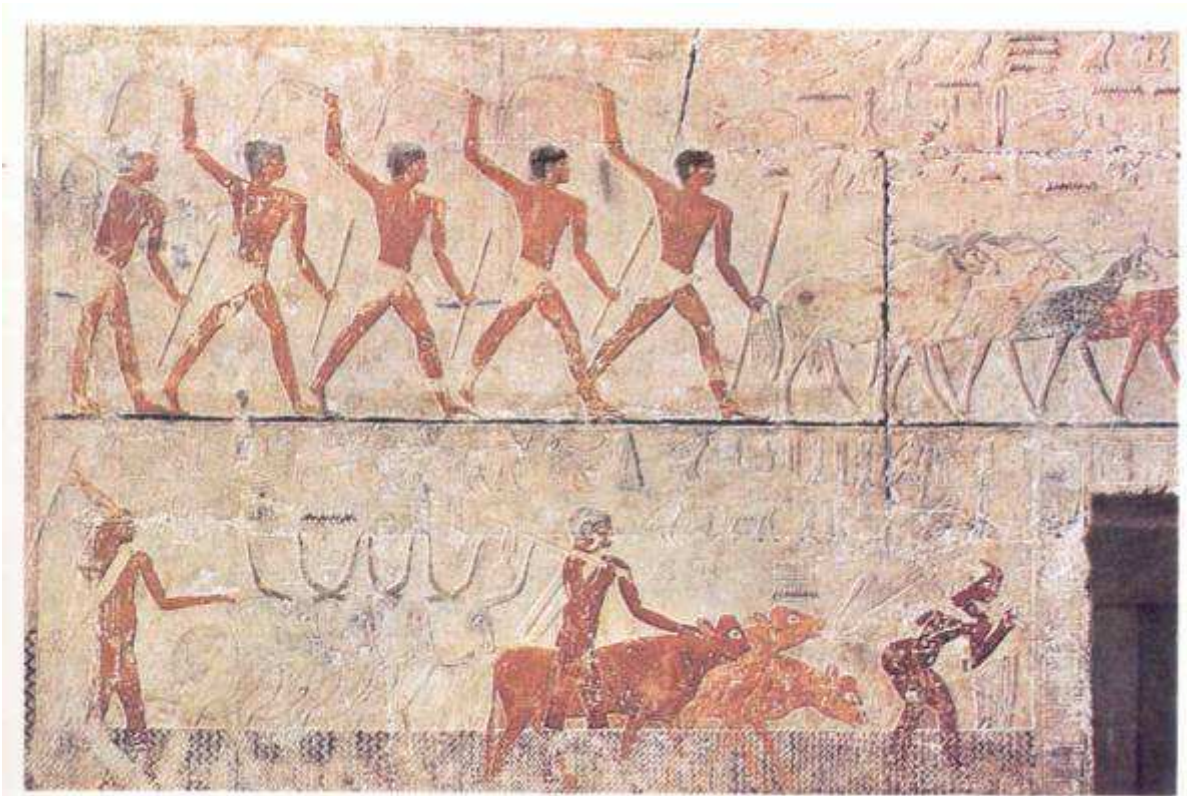
Rasmli yozuvdan mixxat yozuviga o'tish

Gizadagi ehromlar.

Podsho Raxotep va rafiqasi Nofret haykallari.

Sakxaradagi maqbara releflari. Fragment

Firavn Xafra. Ibodatxonadagi haykal.

Sher tanali qanotli sfinkslar. Suza.

Moxendjo Daro. Raqqosa. Bronza haykalchasi.

Buyuk Xitoy devori.

Qadimgi Xitoylarda muqaddas sharob quyiladigan idish. Bronza.